

Dr. Virágh Endre

VIRÁG RUDOLF – EGY ELFELEDETT MAGYAR HŐS

Közreadja Békés Pál

A kézirat, amit most a nyilvánosság elé tárok, nem csupán a magyar Joyce-kutatás és a nemzetközi bloomológia szempontjából fontos, hanem új adalékokkal gazdagítja a magyar félmúlt történetét is.

A mindmostanáig bujkáló dokumentum nem kisebb személyiség, mint dr. Virágh Endre (1902–1965) – utolsó beosztását tekintve a székesfehérvári közkórház nőgyógyászati osztályának aneszteziológusa – tollából származik. Dr. Virágh Endre a Virágok székesfehérvári, a szakirodalom által Stefan-vonalnak nevezett ágából származik. Egyhangú élete során, melyet mindvégig szeretett szülővárosában töltött (eltekintve néhány ifjúkori alpesi biciklitúrától, valamint a deportálástól), egyetlen kedvtelésnek hódolt: lelkes amatőr történészként 1848–49 néhány elfeledett vagy a hivatalos történetírás által másodlagosnak ítélt vonulatát kutatta.

Dr. Virágh Endre eredendően orvos-történettel foglalkozott – különös tekintettel a szabadságharc hadegészségügyére. Ezzel párhuzamosan, mint oly sok amatőrt, a családtörténet is foglalkoztatta. Őszinte meglepetésére és nem kis öröme e kettő egy felmenője, Virág Rudolf életpályáján összetalálkozott. Dr. Virágh Endre ambícióit a nagy múltú székesfehérvári István Király Múzeum centenáriumi pályázata is fűtötte, és 1947–48 fordulóján anyagát már publikálhatónak vélte. A Virág Rudolfról írott dolgozat komoly elismerést aratott mind szakmai, mind laikus körökben, és felmerült, hogy a tanulmány teljes terjedelmében az Akadémiai Értesítőben, míg rövidített változata a reprezentatív centenáriumi publi-

kációk egyikében-másikában is napvilágot láthat.

Dr. Virágh Endre dolgozata azonban kitiltatott az ünnepi kiadványokból, holott az előzetes lektori jelentésekben még elismeréssel utalnak rá. Hogy mi történt, azt csak találgathatjuk. Az okot talán a fordulat évének formálódó dogmatikus szemléletében kell keresnünk, amely sem a szabadságharc izraelita katonáinak emlegetését, sem a Virág Rudolf-féle, mérész fordulatokkal teli életpályát nem látta preferálandónak. Holott – mint azonnal látni fogjuk – dr. Virágh Endre aneszteziológus a maga módján mindent elkövetett, hogy a hivatalosság számára is elfogadhatóvá tegye dolgozatát, rajongjon a rajongnivalókért és megbélyegezze a megbélyegzendőt. Ám úgy tetszik, hiába, a mű elsüllyedt a kiadóhivatalok irattárában, utolsó példánya pedig a szerző íróasztalfiókjában. Dr. Virágh Endre haláláig – mely sajnálatos orvosi műhiba, egy közönséges vakbélműtét során bekövetkezett túlaltatás révén állt be – nem érezte alkalmasnak az időt, hogy ismét előhozzakodjék vele.

Úgy vélem, most, amikor nyilvánosságra hozzuk, s így fölbresztjük félszázados mákonyos álmából e kéziratot, nem csupán egy a bloomológia nemzetközi vérkeringésében természetesen kerengő magyar honvédnek, hanem egy folttalan becsületű, a szigorúan tudományos igazsághoz mind szakmája művelésében, mind kedvtelése üzésében holtig hű aneszteziológus-történésznek is méltó emléket állítunk.

Békés Pál

A világirodalom számos példája igazolja a vitathatatlan alapigazságot: valóság és fikció elválaszthatatlanok. Ember legyen a talpán, aki akár – hogy szakmai hasonlattal éljek – szikével is el tudná metszeni egyiket a másiktól.

E titokzatos szervülés néha a fikció, máskor a valóság oldaláról fejthető fel, nemegyszer pedig – legyünk őszinték – sehogyan. E különös esetben James Joyce *Ulysses* című, egyébként tökéletesen olvashatatlan regénye szolgáltatja a kiindulópontot. Nevezett szerző, az állítólagos európai modernizmus állítólagos pápája számunkra semmiképpen sem üres irodalomtörténeti eszmefuttatások ürügyeül szolgál, hanem annak tekintjük, ami: forrásnak, adatközlőnek, ki kulcsot ad kezünkbe egy rendkívüli, mindazonáltal jellegzetesen magyar pályafutás vázlatához, mely kiemelt jelentőséggel bírhat 1848–49-es forradalmunk és szabadságharcunk centenáriuma megünneplésének idején.

James Joyce-ról, akinek irománya helyrehozhatatlan erkölcsi károkat okozna, ha ismét a magyar dolgozók könyvespolcára kerülne, most csupán annyit: erkölcsromboló pornográfiája még az egyébként súlyosan fertőzött nyugati hatóságokat is arra készítette, hogy művét betiltsák, s így hazája, Írország jóérzésű dolgozóinak sem lehet ártalmára.

A mi szempontunkból annyit talán e kétes személyiség javára írhatunk, hogy hozzájárult a méltatlanul elfeledett Virág Rudolf újrafelfedezéséhez, hiszen regénye (ha ugyan regénynek nevezhetjük a zavaros betűhalmazt) fiktív főhősének, bizonyos Leopold Bloomnak apja a *valóságos* Virág Rudolf, e rendkívüli sorsú magyar hős.

Pályáját – mint a szabadságharc nem egy elfeledett nagyságáét – fölfejtethetlen, adatok híján csupán találgatásokkal oldható titkok szegélyezik. Gyermekkoráról viszonylag keveset tudunk, mindössze a szombathelyi izraelita hitközségnél fennmaradt bejegyzés bizonyítja, hogy az 1815-ös születésű gyermek öt éves korától az ottani héderbe járt, hogy az életkora és hitfelekezete által megkövetelt alapfokú tudást elsajátítsa.

Ettől kezdve egészen 1848-ig, amikor neve feltűnik a honvédsereg illetményfizetési lajstromaiban, tudásunk meglehetősen hézagos. Néhány fogódzónk azonban így is akad. Rudolf atyja, Leopold címfestőként működött Szombathelyen. A Városi Múzeum több olyan régi cégért őriz a múlt század első harmadából, melyek alsó sarkán jól kivehető a VL szignó. Legjobb állapotban a nagypiaci halárusok cégtáblája maradt fenn, mely formajegyeit tekintve messze túlmege az átlagos cégérmegoldásokon, és valóságos stílusbravúrokkal örvendeztet meg az értő szemlélőt. Két pajeszos halászt ábrázol, amint tekintélyes hálót merítenek a vízbe, egyikőjük a zsákmány fölé hajol, másikójuk a magasba emeli mutatóujját, és szája szóra nyílik. A mívesen kalligrafált gót betűs felirat így hangzik: *Kleine Fische gute Fische*.

A kóser mészárszék, a katolikus plébánia, a sadchen, vagyis a házasságszerző, valamint egy szabó, egy cipész, egy kocsmá és a császári helyőrség hadfogadó-irodájának címtáblái csak töredékesen maradtak fenn, így azután monogrammal nem, csupán összehasonlító cégérstiliztikával vélhetjük bizonyíthatónak, hogy Virág Leopold műhelyéből származnak. E családi műhelybe később bedolgozott az ifjú Rudolf is, apjától sajátítván el a képiromesterség fogásait. Egészében véve elmondható: a szombathelyi piacsor utca-képét nagymértékben formálta a Virág-műhely összetéveszthetetlen stílusa.

Pontosan nem tudjuk, hogy Virág Rudolf mikor tért át az atyai mesterség modernizált változatának, a dargerrotípiának gyakorlására, de a korszakolást megkönnyíti az új fölfedezés magyarországi elterjedése. 1844–45 tájáról már jó néhány cégjelzés nélküli képlemez maradt fenn Szombathelyen és környékén, ám az 1847-es iparoslajst-

rom mindössze egyetlen fényírdát jegyez, így bizonyosak lehetünk benne: a képek Virág Rudolf munkái.

A forradalom kezdetétől szaporodnak az értékelhető nyomok. Virág Rudolf pályája a nemzeti sors szempontjából oly döntő években világosan kirajzolódik, és éppen e pálya feltárása és elfogultság nélküli értékelése jogosít fel a kijelentésre: olyan reformkori férfiú nyomára bukkantunk, aki szóval és tettel, tollal és fegyverrel, valamint a forradalmian új technikával szegődött a nemzet ügyének szolgálatába.

A dicsőséges márciusi napokban nyomban jelentkezik a szombathelyi nemzetőrségbe, ahová azonban felekezeti okokból nem nyer felvételt. A balsiker nem szegi kedvét, Pestre siet, és máris a frissen alakuló Első Honvédszászlóaljban találjuk. Ekkor már 33. életévét tapossa. Hamarosan gyengélkedni kezdvén, parancsnokához, Kosztolányi Móric századoshoz folyamodik, és előadja dédelgetett tervét. Az eredeti ötletekre és a művészetekre fogékony Kosztolányi támogatja az ötletet, s így az Első Zászlóalj kebelében felállítatik a Honvéd Fényírás Különítmény.

A Különítmény működésének centrumát képező dagerrotípiaműhely kezdetben a vállalkozó szellemű, állhatatosnak nevezhető honvédekről készített képeket. – Az állhatatosság azért volt elengedhetetlen követelmény, mert egy-egy expozíció kerek fél órát tartott, s ezalatt moccanni nem lehetett. Ő azonban ezt a nehézséget egy szabadalmaztatott találmánnyal, a Virág-féle acél nyakmerevítővel igyekezett áthidalni, mely felvételeinek többségén jól kivehető a kissé merev tekintetű honvédtisztek galérija körül. Amikor a zászlóalj tisztikarának többségéről – nem kis nehézségek árán – elkészült a kép, fölmerült az akkoriban hallatlanul újszerűnek számító fényképes igazolvány gondolata. Ez – Virág Rudolf folyamodványa szerint, melyet a Hadtörténeti Múzeum levéltára őriz – forradalmasíthatta volna a katonai nyilvántartást, valamint a tisztikarba furakodott kémek leleplezését. Sajnálatos módon a zászlóalj sietős harcba vezénylése megakadályozta a terv kivitelezését.

1848. október 30-án, a schwechati csata idején páratlan merészséggel vállalkozott a csataképek dagerrotípiás rögzítésére. Már a csata előestéjén fölállította készülékét a legerősebb magyar ütegállásnál, abban a reményben, hogy megörökítheti az ellenség felvonulását. Abból indult ki, hogy a fölfejlődött ezredek rendszeren órákon át moccanatlanul várják a mezőn a támadási parancsot. E logikus gondolat nyomán kezdett a császári nehézhévtések exponálásához, ám sajnálatos módon azok idejekorán, az expozíciós időt ki nem várva indultak rohamra, mely végül is az ő javukra döntötte el a schwechati ütközetet, ráadásul megghiúsította a felvételt. Szontágh Imre honvéd tüzérhadnagy a csata után hazairrott levelében megemlékezik arról a férfiről, aki az ágyúikat odahagyó tüzérek menekülése után is kitarított az ütegálláson, és utolsó lehetéig, halált megvetően exponált.

A szemtanú már elveszettnek hitte Virágot, ám – hogy pontosan mi módon, azt nem tudjuk – megmenekült.

Legközelebb 1849. február 26-án a kápolnai csatában találkozunk vele. Ekkor a Honvéd Fényírás Különítmény már önálló egység, közvetlenül a hadmozdulatokat vezénylő főtiszték alárendeltségében. Virág Rudolf folyamodványaiból tudjuk, milyen nehézségek árán készítettet az ütközetre készülő utászalakulatokkal léghajót – hosszasan levelevén az Országos Ruházati Bizottmánnyal, hogy annak asztal- és ágyneműbegyűjtő alosztálya elegendő mennyiségű selyemneműt bocsásson rendelkezésére az eszköz elkészítéséhez. Mindez napnál világosabban bizonyítja, hogy a végül is a csata reggelén magasba emelkedő s a honvédléghajó kosarában a fényírásfelszere-

lését magával vivő Virág Rudolf valójában felfedezte a légi fényképezést, valamint a légi felderítést, és mindezt egyetlen gesztussal. A páratlanul merész kísérlet célja az volt, hogy odafönről képet készítsen az ellenséges állásokról és informálja a vezérkart az osztrákok pozíciójáról. A terv kivitelében ezúttal nem csupán a lassú expozíciós idő és a pontatlanul rögzített léghajó akadályozta, mely körbeforogván minduntalan változtatta a képet a készülék lencséje előtt, hanem a köd is, mely lehetetlenné tette az exponálást, és – sajnos – az az osztrák gyalogos, aki egyetlen lövéssel kilyukasztotta a fáradságosan épített léghajót. Virág Rudolf súlyos zúzódásokat szenvedett.

A kápolnai csatát követő lábadozása során együtt feküdt az ugyancsak ott sebet szerzett Egressy Béni honvéd hadnaggyal, s tábori kórházi tartózkodásuk nem csupán rokonszenvet, majd barátságot eredményezett, hanem közös alkotást is. Egressy Béni, számtalan librettó és dal szerzője, a *Klaphka-induló* és mindenekelőtt *Szózatunk* zenéjének alkotója nyitott szívvel fordult ágyzomszédja felé. A tétlenségre kárhoztatott Virág Rudolf pedig ekkor sem szűnt meg fáradozni a hazáért, és addig csendben szunnyadó műzsája ébredezett. A betegágyon egy kötetnyi forradalmi, nemzetör-, honvéd-, illetve dagerrotípiatematikájú költeményt alkotott. Művei hamarosan meg is jelentek az irodalomkedvelő Kosztolányi segítségével. A vékonyka kötet címe ez volt: *Imák és Imaszíjak – avagy Virág-dalok a haza oltárán*.

A példányok ugyan egytől egyig eltűntek a nemzet élethalálharcának forgatagában, mégsem adjuk fel a reményt, hogy hosszas lappangás után egykor majd előkerülnek, és újabb elemekkel gazdagítják tudásunkat a szabadságharc e sokoldalú hősről. Az eltűnt költemények bizonyára elementáris erejéről közvetve mégis fogalmat alkothattunk annak révén, hogy Egressy Bénit, aki egyebek közt Petőfi verseinek megzenésítésével lopta be magát a nép szívébe, úgy megragadták a „Virág-dalok”, hogy zenét szerzett e versek egyikére, s bár sem a dallam, sem a kotta fönn nem maradt, a beszédes címet föllelhetjük az Egressy-Breviáriumban: *Verbunkos tárogatóra és sófarrá*.

A kórházi tartózkodás a zeneköltőn kívül még egy emlékezetes találkozással ajándékozta meg Virág Rudolfot. Itt ismerkedett össze Flór Ferenc törzsorvossal, a szabadságharc egészségügyének zseniális szervezőjével, aki felkérte, hogy a hadisérülésekről és azok kezeléséről készítsen felvételeket. Terve az volt, hogy ezekkel az eladdig sosem látottan valóság-hű képekkel illusztrálja a hadigyógyászatról írandó s majdan békeidőben megjelenendő művét. Virág Rudolf lelkesen látott a feladathoz, ám akadályokba ütközött. Ezen a ponton rövid kitérőt kell tennünk, hogy megemlíthessük: ekkoriban a honi aneszteziológia még gyermekcipőben járt, így a külhoni eredmények (úgy, mint dr. Richard Morton 1846-os igen sikeres philadelphiai kísérlete, amikor is dietil-éter alkalmazásával végrehajtotta az első altatásban végzett operációt, valamint az angol Royal Society sikerei, melyek révén 1847-ben kloroformos érzéstelelnítéssel húzták Viktória királynő bal felső hatos fogát) a magyar hadszíntéri gyógyászatban még nem éreztették hatásukat. Virág Rudolfnak tehát az aneszteziológia gyakorlatilag teljes hiányával, fájdalommal és jajszóval kellett szembenéznie készüléke lencséjén át. Ráadásul nem bírta a vér látványát sem. Amikor harmadszor hanyatlott le ájulatban gépe mellől, Flór Ferenc felmentette a megbízatás alól. Mégsem tagadható: ő volt az anatómiai fényképészettől uttorője.

Ezt követően Virág az erdélyi hadszíntéren, Bem alatt szolgált, ahol egy alkalommal – ha futólag is – találkozott Petőfivel. A rövid találkozás egy brassói szász fogadós és szatócs emlékiratainak töredékes információi alapján rekonstruálható: „...végül a vékonydongájú magyar hadnagy, aki valami poétának óbégatta magát, több bort nem bírván, le-

fordult székéről, én meg a szobájába vittem egy szintén igencsak kapatos izraelita segítségével, aki jódollatért tért be hozzám, hogy azzal valami üveglapokat lemoshatna”.

A szabadságháború utolsó heteit Komárom várában töltötte, Klapka alatt, régi bajtársa és barátja, Egressy társaságában. Ismét visszatért régi tervéhez: sorra készítette a nyakmeregítő felvételeket a tisztekről, hogy a tervezett fényképes igazolványok elkészülhessenek. A vár kapitulációjának napjaiban azonban megsemmisítette az üveglapokat, nehogy az osztrákok számára információval szolgáljanak a tisztek kilétéről. Bár a komáromiak szabad elvonulást kaptak, őt ezért a tettéért bebörtönözték. Hamarosan azonban szabadlábra került, és nem szenvedett hosszas várfogságot.

Az önkényuralom időszakában ismét megritkulnak az adatok a forradalom fényírás-veteránjáról. A családi legendárium szerint több kesergőt is költött Tompa Mihály modorában, ezeket természetesen nem publikálhatta, s a kéziratok egyelőre lapanganak. Csupán annyit tudunk, hogy utolsó és egyetlen számunkra is megtekinthető képe, mely apja, az idős Leopold társaságában ábrázolja, 1852-ben készült öccse, Stefan székesfehérvári Fényírdájában – mert öccse is erre a mesterségre adta a fejét – közvetlenül azelőtt, hogy az önkényuralom körülményeivel megbékélni képtelen hazafi a keserű emigrációt választotta.

Emigrációs éveit során Bécsben, Milánóban, Párizsban és Londonban is megfordult, mígnem elérkezett új hazájába, Írországra – ez azonban már egy másik, terjedelmesebb tanulmány lapjaira kívánkoznék. Am hogy a magyar nemzet ügyéhez a messzi ír szigeten sem lett hűtlen, azt a kényszerűségből már hivatkozott James Joyce szennyirata is igazolja.

Bármely keveset sikerült is eleddig feltárni vándoréveiről, annyit bizonyosra vehetünk: Virág Rudolf, a hányatott sorsú magyar hazafi a forradalmi küzdelmek során olyan személyiséggé érett, aki a nyugat-európai forradalmi emigráció jeleivel érintkezett, és – bár ennek pontos feltérképezése további kutatást igényel – tudjuk, hogy a munkásmozgalommal is kapcsolatba került. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy találkozott Marxszal, és kölcsönösen hatással voltak egymás gondolkodására.

E vázlatos pályarajz zárásaként kötelességem megemlíteni, hogy kutatómunkám során két olyan váddal is találkoztam, amelyeket nem hagyhatok szó nélkül.

Egyesek szerint Virág Rudolf tisztázatlan kapcsolatban állt volna Haynauval. A rosszindulatú feltételezés abból táplálkozik, hogy a komáromi dagerrotípa-megsemmisítést követően fölmentették, holott Haynau, a nemzet hóhéra ennél kevesebbet is tizenöt-húsz év várfogságot mért az elfogottakra. Ezúttal mégis kegyelmet gyakorolt. A tisztázatlan viszony eredetét egyesek abban sejtik, hogy Virág Rudolf Julius Jakob Freiherr von Haynau természetes fia lett volna. A rágalom igazolására azt hozzák fel, hogy a Bresciai Hiéna helyőrségről helyőrségre végigszolgált a birodalmat, Virág Rudolf feltételezhető fogantatásának idején éppen Szombathelyen állomásozott, s mint hírhedett kujon válogatás nélkül csábította az asszonyokat. Így szövődött volna viszony közte és Virág Leopold neje, Löwy Sarolta közt, ennek lett volna gyümölcse Rudolf, és ez indította volna arra, hogy kegyelmet gyakoroljon. Nos, ez szemenszedett hazugság! Rágalom! Cáfolata gyermekjáték. Haynaut pokoli migrénje gátolta meg abban, hogy tábornokaink kivégzése után további súlyos ítéleteket szabjon ki. Ezt Jókai is megírta forrásértékű regényeiben.

A másik alantas feltételezés szerint Virág Rudolf nem az önkényuralom elviselhetetlen körülményei, hanem váltóhamisítás miatt távozott volna az országból. Ez viszont olyan képtelen és alpári gyanúsítgatás, amit csakis a születőfélben lévő népi demok-

rácia ellenségei terjeszthetnek, hogy a még zsenge új rend erkölcsi alapjait – melyekhez a hős Virág Rudolf is hozzátartozik! – aláássák. E vádra tehát szót pazarolni sem érdemes.

Arcképvázlatunk zárásaképpen igazunk tudatában, büszkén és bizton jelenthetjük ki: Virág Rudolfnak, a költőnek, a légi felderítés és légi fényképezés atyjának, az anatómiai fotográfia úttörőjének, Petőfi és Marx barátjának, a Forradalom Fényírásának neve foltatlanul ragyog a haladó magyar égbolton!

Székesfehérvár, 1948. február 30.

A DUBLINI VEGYSZERES FÜZET

Leopold Bloom édesapjának költeményeit
közreadja Parti Nagy Lajos

Ha az embernek dublini ismerőse van, bármilyen távoli, s ha ez az ismerős papírkutató, illetve kézirat-restaurátor, akkor egyáltalán nem lehetetlen, hogy egyszer csak jön egy küldemény, mely bizonyos Virág Rudolf vázlatkönyvecskéjének betűhíven legépelt oldalait tartalmazza. Bizonyos oldalakat, mert az eredeti paksméta, alighanem még a múlt században, rejtélyes vegyszer áldozata lett, s alig néhány oldal, fél oldal maradt meg olvashatónak mindabból, ami a sértetlen első bejegyzés tanúsága szerint eleve is csak töredék volt, Tsiga-spucke.

A dublini levél kétséget nem hagy afelől, hogy ez a Virág *annak* az apja, igen, a Leopold Bloomnak, „kicsoda elég híres ember itten”, de, jegyzi meg az illető, az ő számára ettől még „nothing és potho-

ming” a könyvecske, nem ettől érdekes, hanem a különös, *máig aktív* méregtől, mely lapjait anno elfekettítette, s mely alól egy bonyolult eljárással – mondanom sem kell, hogy ismerősöm szabadalma – az írás remélhetőleg és esetleg elővarázsolható. Mint írja, azért küldi el nekem, amit a vegyszer megkímélt, hogy mondanám meg, irodalmilag „nem-e van elég quality” ahhoz, hogy az eljárás tetemes költségeit „magyar állam and Arpi Goncz megfinancirozza”. De ha nem, hát nem, csináljak velem, amit akarok, tudja, hogy szeretem az ilyesmit. És ebben igma van.

A közreadott szövegben a „[...]” szokás szerint a kihagyásokat, azaz a vegyszer nyomait jelöli.

Parti Nagy Lajos